

Володимир Тухлян

Кожний народ намагався пояснити світ, який його оточував, і процеси, які в ньому відбуваються, по-своєму. В первісні часи це призвело до появи міфів, з яких поступово сформувалася міфічна символіка, яка лягла в основу фольклору. В українському фольклорі чітко простежується поєднання християнської символіки з народними віруваннями наших предків.

Впровадження святим Володимиром Великим християнства на Русі спричинило величезний переворот у світогляді й побуті східних слов'ян. Люди хрестились, проте часто поверхнево приймали християнство. Глибоко укорінений поганський релігійний світогляд, який з приходом християнства сягнув свого апогею, все ще залишався міцно закоріненим у свідомості людей.

Незвичні, на перших порах, християнські звичаї та обряди прищеплювалися досить повільно. Будучи абсолютно відмінним від існуючого на Руських землях поганського світогляду, християнство вступило у довгу боротьбу зі старими традиціями. Після прийняття християнства люди ще якийсь час поклонялись поганським богам. Часто християнські храми чи просто хрести ставились у гаях поряд зі старими ідолами, де здійснювались поганські обряди. Неосвічений народ, який не мав змоги читати Біблію, не міг зрозуміти нового віровчення, тому намагався «прилаштувати» його до старої системи обрядів. Минули століття, але навіть після такого тривалого періоду часу християнські традиції не засвоїлися народом в чистому вигляді. Усталені віками язичницькі звичаї, культи і свята наповнили новоприйняту християнську релігію своїм специфічним змістом ховаючись за оболонкою християнських назв. Це призвело до виникнення такого явища, як «двовірство» (поєднання християнської і поганської віри).

Про існування тогочасного двовір'я сьогодні нагадують вироби прикладного народного мистецтва. Найбільш показовими серед них є круглі амулети – зміювики, які були свого

часу завезені з Візантії та стали дуже популярними на Русі. На одному боці такого оберегу було зображено Ісуса Христа, Богородицю або якогось святого, а на другому – фігуру у вигляді змія (міфологічний мотив, генетично пов'язаний з античною Медузою Горгоною). Досить часто язичницькі та християнські амулети знаходяться разом в одному археологічному комплексі. Цікаво, що за своєю суттю протилежні мотиви часто можна побачити в одному виробі (наприклад, хрест у колі або всередині прикраси у вигляді півмісяця – лунниці). За більш ніж тисячу років подібні взірці можна побачити сьогодні в магазинах чи навіть у домівках християн.

Іншим за змістом прикладом існування двовір'я були похоронні дійства. Похоронна процесія у давніх слов'ян супроводжувалася сильним емоційним плачем. Зразком такої плачевної поезії був плач княгині Ярославни у Путивлі в «Слові о полку Ігоревім». Також люди вірували, що небіжчик впродовж року невидимо з'являється над своєю оселею або може з'являтися своїм родичам в різній тваринній подобі.

Важливою рисою релігійних уявлень поганської доби була життєрадісність наших предків. У своєму пантеоні в них не було жорстоких богів, тому нічого дивного в тому, що християнство повністю не витіснило поганських обрядів, а багато з них було пристосоване до нової релігії. Релігійний світогляд нашого народу в дохристиянські часи мав у своїй основі культ природи. Для молитов, жертвоприношень служили місця, де чоловік по-особливому відчував дію природи, можливість підійти до її таємничої сили якомога ближче. З плином віків ця особлива властивість, притаманна тільки нашому народу, нікуди не зникла. Наприклад, чи не тому досі після святкового богослужіння освячувальні дії продовжують звершувати надворі, біля храму, як, наприклад, освячення води, пасок, зілля, первоплідів на Спаса та ін.?

Більшість українських символів, особливо пов'язаних зі святами, має в собі релігійне і народне підґрунтя. Яскравим прикладом органічної інкультурації стало Свято Коляди. Ці святкування тривали впродовж двох тижнів – від 25 грудня до 6 січня за старим стилем. Це період так званого зимового повороту Сонця. Свято народження Сонця – це найурочистіший зимовий празник, який супроводжувався різними дійствами. З прийняттям християнства, почалася певна боротьба проти язичницьких сатурналій, які не відповідали християнському змісту. Щоб показати новий сенс Божого задуму, християнська релігія поганське святкування народження Сонця замінює святкуванням народження Ісуса Христа як «Сонця правди». Але залишає при цьому колядки та щедрівки, які все ще співають християни по своїх домівках і храмах, однак вони сповнені вже новим богословським змістом і поетично виражають догмат про воплощення Божого Сина.

Пов'язане з поганськими традиціями також відзначення свята Входу Господнього в Єрусалим (в народі – Вербна неділя). Язичницьким попередником цього празника було свято Вербиці – вшанування прадавнього Дерева життя як символу вічності. В цей день святили вербу (символізувала силу та життєдайність Природи) й, торкаючись нею шанованих гостей, промовляли ритуальні слова. Сьогодні на Вербну неділю у церкві також освячують вербові гілки (замінник пальми), а миряни також б'ють одні одних віттям промовляючи: «Не я б'ю – верба б'є, за тиждень Великдень, недалечко червоне яєчко!».

Іншим християнським святом з дохристиянськими паралелями є Пасха (Великдень). Це свято випадає в період квітучої весни, яка перемогла люту зиму й принесла життя. Колись вважалося, що сонце нібито народилося із золотого яйця, тому до нього було особливе ставлення. В християнському розумінні яйце стало символом Христового Воскресіння. Як з мертвої шкарлупи яйця родиться нове життя, так Ісус Христос вийшов з гробу живим. Шкарлупу від свячених яєць не викидали на сміття, а закопували в городі, щоб освятити землю. Разом з тим у весняному циклі українців чільне місце посідали обряди, пов'язані з культом предків. Померлих родичів провідували, як правило, у першу неділю після Великодня. На кладовище несли паску, яйця, інші страви, ба й навіть обідали на могилах.

Особливе місце у християнстві займають Богородичні свята. Впродовж віків у слов'ян процвітав культ Богині-матері, але після того, як було прийнято християнство, цей культ у попередньому вигляді припинив своє існування. Після зникнення язичницького культу Богині-матері прості люди дедалі сильніше відчували потребу якогось материнського посередництва між Господом і людиною, потребу в комусь ніжному і поблажливому, до кого вони могли б звертатися зі своїми людськими справами, бідами й незгодами. Таку посередницьку функцію і було покладено на Діву Марію, оскільки тут є глибокі богословські основи. Підтвердженням цього може бути наявність великої кількості богородичних свят у сучасному календарі, статуй, переповнені храми навіть в будні дні...

Впродовж століть елементи поганської спадщини, які не суперечили християнській релігії, вміло використовувалися нашими предками, щоб підкреслити і краще пояснити істини християнського віровчення. Завдяки цьому сліди дохристиянських вірувань знайдемо в народних традиціях святкування церковних свят. Важливо пам'ятати, що не можна зосереджуватись виключно на поверховості обрядових елементів, а намагатися за їх допомогою сягати богословської суті того чи іншого християнського свята.

Володимир ТУХЛЯН, Народні звичаї вшанування християнських свят // СЛОВО №4 (72),

грудень 2017-лютий 2018